

Miasto gubernialne Witebsk, położone po obu brzegach Dźwiny zachodniej i wpadającej do niej Withy, należy do bardzo starożytnych, z przedchrześcijańskich jeszcze czasów. W dyplomatach i kronikach występuje pod nazwą *Widbesk* i *Witepsk*, a wspominane jest pierwszy raz w historii pod rokiem 1021, kiedy Jarosław I w. książę kijowski, oddał w posiadanie Bracysława księcia połockiego, dwa miasta, Witebsk i Świącz, dzisiejszy Uświat. W ten sposób Witebsk wchodził w skład jego księstwa do r. 1101. Wnet potem był już stolicą udzielnego księstwa, którego pierwszym władcą pisał się Dawid Rościszlawowicz. Księstwo witebskie istniało do roku 1320 i niejednokrotnie brało czynny udział w krwawych bojach, toczonych w epoce podziałów między ówczesnymi książętami ruskimi.

Po bezpotomnem w linii męskiej zejściu ostatniego księcia, Jarosława Wasilewicza 1320 r., prawem spadku przeszło na jedyną córkę jego Maryą Jarosławównę, zaślubioną w r. 1318 Olgierdowi, synowi Gedymina w. księcia litewskiego, który, chociaż był kniaziem na Krewie, mieszkał w Witebsku, od ożenienia się swego aż do wstąpienia na tron wielkoksiążęcy, kiedy zaś księżna Marya umarła w r. 1346, Olgierd wcielił księstwo witebskie do Litwy.

Odtąd dzieliło losy tego kraju w wojnach i rozmaitych przejściach, nieraz niszczone, palone i znowu odbudowywane. Posiadało dwa warowne zamki, górny i dolny, z których pierwszy, podług Strykowskiego, miała zbudować wraz z wieżą księżna Marya, gdy Olgierd był na wojnie pruskiej. Pod panowaniem Witolda wzrósł Witebsk w gród ogromny i zabudował się obszernie. Zbogacony handlem z Moskwą i innemi miastami ruskimi i niemieckimi, nie tylko nabył przywileje municypalne, lecz od Kazimierza Jagiellończyka, aktem wydanym w Brześciu 1441 r., policzony został, razem z kilkunastu innemi, za główne miasto wielkiego księstwa. Mimo to wszakże, zbliżony do ówczesnych granic tego państwa, w nieustannych wojnach z sąsiadami, w XVI i XVII stuleciu mianowicie ulegał często wielkim klęskom, z których dźwigał się jednak zawsze, dzięki szczególnym staraniom monarchów i w znacznej części także wskutek położenia swego nad splawną rzeką.

Ztąd Witebsk od niepamiętnych czasów bardzo był handlowny, osobliwie zaś w XVI wieku handel jego, zwłaszcza skórami i futrami, sięgał aż do Lipska, a kupcy tutejsi słynęli ze swęj za możności i obszernych stosunków ze wschodem, północą i zachodem Europy. Pięknie zabudowany, jaśniał mnóstwem domów Bożych, wszystkich trzech wyznań chrześcijańskich. Najliczniejsze i najdawniejsze były zawsze kościoły i klasztory obrządku wschodniego. W XV wieku zaczęły powstawać kościoły rzymsko-katolickie, obok których zakony jezuitów i pijarów miały swoje kolegia i szkoły; z tych pierwsi utrzymali się tutaj aż do roku 1820. W XVI stuleciu wyznanie helweckie posiadało tu słynny zbór, który upadł w następnem stuleciu i więcej się nie podniósł.

Obecnie niema w Witebsku żadnych starożytnych zabytków. Jedyne pamiątkami przeszłości są pozostałe dotąd nazwy dawnych dzielnic miasta. Jedna, między rzekami Witbą i Dźwiną, mianuje się Zamkową, gdyż tutaj mieścili się oba wyżej wspomniane zamki, znikłe bez śladu.

Dziś Witebsk liczy 31,184 mieszkańców, ma 29 kościołów prawosławnych, 3 kościoły rzymsko-katolickie, 1 ewangelicki, 2 synagogi. Do celniejszych gmachów należą: pałac cesarski, w którym w r. 1831 umarł wielki książę Konstanty Pawłowicz, oraz okazałe zabudowania gimnazjum i teatru. Są tu także szkoły miejskie i prywatne, zakłady dobroczynne i fabryki niektóre. Kupcy miejscowi prowadzą dość znaczny handel płodami rolniczemi z Rygą, w przemyśle zaś budowanie statków rzecznych najbardziej jest rozwinięte.